

RADAR 

Historiedidaktisk Tidsskrift

Ikke-tekstlige og visuelle læremidler – detaljens didaktik

Af Jens Pietras
Marts 2026

Korrekt citering af denne artikel efter APA-systemet
(American Psychological Association System, 7th Edition):
Pietras, J. (2026). Ikke-tekstlige og visuelle læremidler – detaljens didaktik.
RADAR – Historiedidaktisk tidsskrift, (2026). DOI: 10.7146/rhdt.v9i1.166247

Ikke-tekstlige og visuelle læremidler – detaljens didaktik

Af Jens Pietras, lektor, Læreruddannelsen, Professionshøjskolen Absalon

Artiklen her handler om at arbejde didaktisk med ikke-tekstlige og visuelle læremidler i historie i primært grundskolen gennem dels undersøgelse af historiske kunstværker, herunder billeder med brug af VTS-metoden og dels om at fokusere på udvalgte detaljer i større helheder i fx historiske malerier og på historiske bygninger.

Artiklens anbefalinger tager afsæt i Roskilde og Roskilde Domkirke, men vil kunne anvendes i hele landet på lokale billeder og bygninger.

Denne artikel er en formidlingsartikel, der henvender sig til lærere, lærerstuderende og undervisere.

Om at anvende malerier i undervisningen

I historie skal undervisningen medvirke til at kvalificere elevernes historiefaglige kompetencer. Arbejdet med malerier med historiske motiver og personer fx danske nationalromantiske malerier fra tiden efter de slesvigske krige kan medvirke til denne styrkelse og kvalificering. Arbejdet styrker elevernes viden om forskellige historiske perioder, deres kildekritiske kompetencer og forskellige forståelser af historiebrug fx, at billeder/malerier ikke er neutrale gengivelser af fortidige for-

hold og personer, men ligesom tekster er subjektive og tenditiøse skildringer og endelig deres historiske bevidsthed. Ideelt set opnår eleverne indsigt i, at fortiden (det levede liv) som sådan er borte, og at al historie er fortalt historie, dvs. konstruktioner, samt at flere fortællinger om fortiden kan være lødige samtidigt afhængigt af historisk nedslag, valgte problemstilling, kildevalg og -undersøgelse (de spørgsmål, vi stiller til kilderne), og de fortællinger, vi formulerer efterfølgende. Denne indsigt er meget væsentlig for elevernes erkendelse af, hvordan historie bliver til og brugt.

Et eksempel på undersøgelse af et kendt nationalromantisk maleri kunne være Marstrands billede af Christian 4. i Roskilde Domkirke, som anvendes som case nedenfor.

Billede 1.

Wilhelm Marstands maleri af Christian 4. på Trefoldigheden under søslaget ved Kolberger Heide, 1644, i Roskilde Domkirke – Christian 4. kapel. Maleriet er fra 1865.

Billedet er redigeret af bruger: Villy Fink Isaksen.



Brug af VTS i historie – et eksempel

Christian 4. under søslaget på Kolberger Heide 1644

Et af de mest kendte og anvendte historiemalerier i historiske bøger og fremstillinger samt læremidler er vægmaleriet i Roskilde Domkirke af Christian 4. på skibet "Trefoldigheden" under søslaget med den svenske flåde på Kolberger Heide under Torstenssonkrigen 1. juli 1644, hvor kongen skamskydes og såres af sprængstykker. Han falder blødende til jorden, og de tilstedeværende tror, at han er død. Kongen rejser sig dog og maner til fortsat kamp. Under kampen mister kongen sit højre øje. Billedet viser kongen i det øjeblik, hvor han såret har rejst sig og fortsat maner til kamp. Kongen fortæller eller skriver ikke umiddelbart om selve slaget, om sin adfærd under slaget eller sin øjenskade, men skriver i et brev juleaften 1644 til sin rådgiver Corfitz Ulfeldt, at denne skal sammenkalde de medicinske doktorer, så han kunne blive restitueret i hovedet "hvorudi jeg kontinuerlig have været besværet, som jeg altid var drukken, siden den tid din broder Knud blev skamferet og Eiler blev død, af hvilket slag det højre øje fik skade, at jeg ser intet dermed.." (Heiberg, 1988, s. 421). Historikeren Benito Scoccozza skriver i sin Christian 4.-biografi flg. om slaget: "Midt under kamptummelen blev kongen ramt af granatsplinter, som sårede hans ansigt, blindede hans højre øje og skadede hans venstre øre." (Scoccozza, 1988, s. 255). Scoccozza fortsætter, "selv forholdt kongen sig tavs i sine breve ... og i de første beretninger om slaget, som kom i samtidens småskrifter, meldtes der kun om kongens tapperhed og intet om ulykken på Trefoldighedens dæk." (Scoccozza, 1988, s. 256). Der findes desværre intet samtidigt billede eller gengivelse af slaget på Kolberger Heide, hvorfor vi må nøjes med senere tiders gengivelser og fortolkninger af den skelsættende begivenhed.

Slaget var et væsentligt historisk vendepunkt og angiver afslutningen på den danske flådedominans i Østersøen – "Dominium Maris Baltici" (Heiberg, 1988, s. 420).

Maleriet af Marstrand er malet lang tid efter selve begivenheden og indgår bl.a. i en fortælling om håb og en fremtid for Danmark efter de slesvigske krige nederlag – specielt anden slesvigske krig i 1864, hvor den danske hær tabte i Dybbøl og på Als til en fælles preussisk-østrigsk hær. Et blodigt nederlag, som betød tabet af hertugdømmerne Slesvig og

Holsten til Preussen, og en ophedet diskussion om, hvorvidt Danmark som stat og rige overhovedet kunne opretholdes. Vægsmaleriet befinder sig i Christian 4.s kapel i kirken. Maleriet er fra 1865 og er malet af Wilhelm Marstrand umiddelbart efter nederlaget i 1864. Billedet fortæller to historier. Dels fortællingen om Christian under selve slaget i 1644, dels fortællingen om, hvordan begivenheden huskedes og tolkedes i kølvandet på nederlaget i 1864. Her er det en samtidskommentar og et forsøg på at indgyde den danske befolkning fornyet tro og håb om bedre tider – Christian 4. havde i kampens hede vist vejen og udvist både kampvilje og stor courage. Mange besøgende har igennem tiden set og beundret maleriet. Det er ikke et billede, der signalerer nederlag og tab, men derimod et billede på fortsat kamp, håb og en bedre fremtid.

Mange lærere og elever har enten mødt historien om Christian 4. på Kolberger Heide i fagets læremidler eller selv besøgt domkirken og har talt om maleriet og dets betydning. Nogle er måske blevet bedt om at analysere og (for-)tolke det. Billedet kan analyseres og tolkes på mange måder – en metode, som jeg her vil anbefale, er VTS-metoden evt. i en tillempet form.

VTS står for **Visual Thinking Strategies** (vtsdanmark.dk). Det er oprindeligt en kunsthistorisk metode, så det er vigtigt, at læreren overvejer, hvordan den relevant kan anvendes i historieundervisningen. Læreren kan bruge metoden på historiske billeder og malerier som en trigger, dvs. som et afsæt for senere undervisning. Potentialer i metoden er, at den åbner op for, at eleverne kan give udtryk for, hvad de intuitivt ser, oplever og føler, når de betragter et kunstværk uden i første omgang at skulle tolke/fortolke billedet i forhold til, hvilken konkret historisk begivenhed det gengiver. Denne første undersøgelse følges så op af undersøgelser af mere kildekritisk og metodisk karakter.

VTS er derfor en pædagogisk metode, der kan anvendes til at udvikle elevers evne til refleksion, kritisk tænkning og stiltingtagen samt til at kommunikere i fællesskab gennem observationer af kunst, fx malerier. Metoden fokuserer på, at deltagerne ser og begrundes sine iagttagelser og observationer og deler dem med de andre i gruppen/klassen. Metoden kræver ingen formelle forudsætninger for at kunne anvendes.

Læreren stiller helt **åbne** spørgsmål til et kunstværk – fx maleriet af Christian 4. i domkirken, som fx:

- Hvad forestiller billedet?
- Hvad ser du på maleriet?
- Er det nyt eller gammelt? Hvordan kan du se det?
- Hvem er til højre i billedet, i midten og til venstre?
- Er der nogen, der er i forgrunden? Er der nogen, der er i baggrunden?
- Er der noget særligt, du lægger mærke til?
- Hvad tror du, at der sker på billedet?
- Hvordan tror du, at det har været at være til stede i den situation, der udspiller sig på billedet?
- Hvordan tror du, at der har lydt og lugtet i situationen?
- Hvad tror du, at der er sket forud for situationen på billedet?
- Hvad tror du, at der skete bagefter?
- Hvad tror du, at personerne tænkte og følte?
- ?

Deltagerne giver deres intuitive bud på de stillede spørgsmål og deler deres tanker og begrundelser. Der er ingen rigtige eller forkerte svar. Metoden kan fremme og understøtte en dialogisk proces, hvor deltagerne lytter til hinandens perspektiver og lærer af hinanden. Læreren opfordrer eleverne til at afkode billedet med et åbent sind. Det er derfor vigtigt, at læreren i denne fase ikke stiller ledende spørgsmål og efterspørger en historisk korrekt tolkning af billedet, dvs. at læreren ikke spørger specifikt ind til den historiske begivenhed, som er afbilledet.

Øvelsen kan, efter min mening, afsluttes på følgende to måder. En, hvor maleriet ikke afkodes, og hvor begivenheden ikke italesættes og kontekstualiseres. Denne metode er en mulighed i den oprindelige kunsthistoriske model. Denne afslutning er i historiefaget ikke særlig anvendelig, da vi i historie bruger metoder fx billedanalyse til at åbne for historisk indsigt. Derfor anbefales en afslutning, hvor læreren og eleverne til sidst i samtalen taler om den oprindelige gengivne historiske begivenhed (fortiden – det levede liv – anno 1644) byggede på vores viden om denne gennem tilgængelige lødige kilder og spor knyttet til tid, sted, aktører, kilder, kontekst og virkningshistorie og historikeres tolkninger af disse fx Steffen Heiberg og Benito Scoccozzas værker, som begge tolker søs-

laget som et historisk vendepunkt, hvor dansk flådedominans ophører i Østersøen. Disse sammenholdes med den på maleriet valgte gengivelse af begivenheden (den fortalte historie set gennem Marstrands briller anno 1865) fx ved at knytte an til overvejelser over hensigt, indhold, kontekst/sammenhæng og virkningshistorie (historiebrug).

Metoden kan anvendes til at tale om og analysere forskellige visuelle fremstillinger af historiske personer, begivenheder og fænomener i en ægte dialogisk proces, som bygger på nysgerrighed i forhold til at undersøge/tømme et kunstværk.

Metoden adskiller sig jo fra andre analysemetoder ved ikke at være kun systematisk, men foruden det faglige take også giver plads til de iagttagendes intuitive tanker og følelser samt forestillinger om, hvad fortidens aktører gjorde, og ikke mindst muligvis tænkte i de situationer, der skildres. Som nævnt tidligere må denne første elevtolkning af billedet efterfølgende sammenholdes med undersøgelser af historiske kilder, spor og fremstillinger af begivenheden. Eleverne må nemlig ikke efterlades med det indtryk, at Marstrands gengivelse anno 1865 er en troværdig fremstilling af selve begivenheden i 1644. Marstrands ærinde var, som beskrevet, et helt andet.

Detaljens didaktik – to eksempler

Det førømtalte maleri af Christian 4. under søslaget på Kolberger Heide i Roskilde Domkirke er kendt og meget anvendt. En anden didaktisk øvelse, som her anbefales, er en metode, der fokuserer på udvalgte mindre detaljer og ikke på helheden. Til denne øvelse benyttes et stykke sort A4-papir/karton med et klippet firkantet hul i midten på fx 5 cm.

I klassen eller in situ (på stedet)

Eleverne og læreren har fx gennem VTS-metoden set og analyseret billedet i domkirken og har afslutningsvis talt om billedets historiske indhold (hensigt, indhold og kontekst). Herefter fokuseres på udvalgte elementer i billedet ved brug af det sorte papirark med hul i. Papiret placeres forskellige steder på billedet, og sætter herved fokus på udvalgte elementer i billedet fx på de flag, der er gengivet på billedet – det danske og de svenske. På hvordan personer er placeret i billedet,

fx hvorfor alles øjne er rettet mod kongen. Kongens person og udtryk. Han løfter den ene arm samtidig med, at han støtter sig til sit sværd? Hvad betyder dette? Endelig kan læreren og eleverne fokusere på kongens udseende og tøj, herunder kongens fodtøj – på billedet høje søstøvler.

Christian 4. tolkede begivenheden, hvor han blev såret som værende meget mindeværdig og væsentlig, da han gemte det tøj, han bar under slaget og lod det udstille på Rosenborg slot (<https://www.kongernessamling.dk/wp-content/uploads/2014/12/C4-dragtens-historie-og-konstruktion.pdf>). Her kan man i dag se det blodige tøj, bl.a. den blodige krave, hans jakke og hans fodtøj. Dog må man undres! På det berømte maleri er kongen gengivet med søstøvler. På Rosenborg slot udstilles et par sutsko med Christians monogram på. Hvor er søstøvlerne? Det forholder sig sådan, at kongen ledte og kommanderede slaget i slippers/sutsko. De sutsko, som udstilles, er de originale sko, som kongen bar under selve slaget. Dette er et fun fact, men siger måske også noget om Kristian 4. som person og noget om søslag anno 1644. Et godt spørgsmål er derfor, hvorfor maleren Wilhelm Marstrand på maleriet i domkirken har udskiftet sutskoene med seje søstøvler. Tænk selv.

Det anbefales i øvrigt at besøge Rosenborg slot og ved selvsyn se kongens blodige tøj og de famøse sutsko!

At røre og mærke en bygning – her en kirke

Vi bliver ved eksempel to i Roskilde og ved Roskilde domkirke. Domkirken og dens udseende med de to høje slanke tårne med spir kender de fleste. Roskilde domkirke er på UNESCO verdensarvsliste og et åbenlyst besøgssted, når man er i Roskilde. Selve bygningen er spektakulær og enestående. Den har stået samme sted i forskellige udgaver på Roskildes højeste punkt i 1000 år. Ifølge traditionen er kirken bygget af Harald Blåtand efter kristningen af Danmark omkr. 965, som beskrevet på den store Jellingsten. Hvorefter han, ifølge historikeren Frank Birkebæk, flyttede sin herskerresidens fra Jelling og til Roskilde, som nu lå midt i hans rige, og hvor han efter sin død omkr. 987 blev begravet (Birkebæk, 2003, s. 160). Ifølge Adam af Bremen er Roskilde på Harald Blåtands

tid Danmarks vigtigste by og primære kongestad. Haralds grav er dog aldrig blevet lokaliseret i kirken, men historien er gengivet på et senmiddelalderligt kalkmaleri i kirken. Kirken rummer mange kongegrave fx Christian 4.s sarkofag i Christan 4.s kapel og ikke mindst Margrete 1.s prægtige gravmæle midt i koret – bekostet af hendes adoptivsøn Erik af Pommern. Kirken er absolut et besøg værd. De fleste kender kirkens indretning og kan fortælle mange historier om personer, genstande mv. knyttet til selve kirkerummet. Mit fokus er i denne sammenhæng ikke kirkerummet med derimod kirkens yderside og mure. Min anbefaling er en øvelse, hvor eleverne i par går rundt om kirken. Øvelsen kan gennemføres på flg. to måder. Den første er, at en af eleverne lukker øjnene evt. får bind for øjnene. Så føres han/hun af den anden elev hen til muren og har håndkontakt med denne. Nu skal eleven ”mærke en kirke” ved at gå/føres af den anden elev, der søger for, at den ”blinde” elev ikke går ind i noget og ikke falder, rundt om kirken. Denne taktile øvelse efterlader eleven med en helt anden oplevelse/følelse, end hvis han eller hun bare var gået rundt om kirken. Eleven vil kropsligt kunne lægge mærke til detaljer, som ikke ville være opdaget, hvis eleven bare var gået rundt om kirken. Øvelsen kan også laves som en parøvelse, hvor eleverne går tæt rundt om kirken, og her bliver bedt om at lægge mærke til detaljer fx forskellige materialer og murværk samt fx gamle graffito. Der findes fx en graffiti fra 1559 på kirkens korside i nærheden af Absalonsbuen. Graffiti på kirkens mure er desværre ikke kun en ting, der skete i fortiden.

Billede 2.

Historisk graffiti fra Roskilde Domkirke – en klokke og et kors samt årstallet 1559 – en detalje, som de færreste kender og ser.

Foto: Jens Pietras



Casen her har været Roskilde Domkirke. Alle steder i Danmark er der historiske bygninger – også der, hvor du bor. Undersøg selv, eller gennem museet eller det lokale arkiv, om der skulle være detaljer og spændende småhistorier, som ikke fremgår af hjemmesider eller af trykte materialer. Mange steder er der fx i murværk fra middelalderen fodspor og aftryk af dyr og i nogle tilfælde endda mennesker i murstenene.

Afrunding

Her er kort præsenteret to metoder til inspiration til at undersøge visuelle læremidler som fx historiske malerier og udvalgte detaljer på historiske bygninger og mindesmærker – en såkaldt **detaljens didaktik**. Når du og dine elever undersøger/genbesøger historiske billeder eller historiske bygninger benyt de foreslåede metoder og øvelser og opdag herigennem nye facetter af og perspektiver på historien, som du og dine elever ikke kendte på forhånd. God historieagt!

Referencer

Birkebæk, F. (2003). *Vikingetiden i Danmark*. Sesam.

Heiberg, S. (1988). *Christian 4. – en europæisk statsmand*. Gyldendal.

Isager, R. B. (2024, maj). *Brug af nationalhistoriske malerier i undervisningen*. RADAR.

Pietras, J. (2021). Visuelle læremidler. I Poulsen, J. A. & Larsen, S. (Red.), *Historieundervisning – en fagmetodik* (kap. 11, s. 178-189). Hans Reitzels Forlag.

Scocozza, B. (2006). *Christian 4*. Politikens Forlag.

VTS Danmark. (u.å.). *VTS-metoden*. <https://vtsdanmark.dk>

Den Kongelige Samling. (u.å.). *Christian 4.s blodplettede tøj*. <https://denkongeligesamling.dk/samlingen/genstande/christian-4s-blodplettede-toej/>

Den Kongelige Samling. (2014). *Christian 4.s dragt – historie og konstruktion*. <https://www.kongernessamling.dk/wp-content/uploads/2014/12/C4-dragtens-historie-og-konstruktion.pdf>